

PKN

Stichting voor
onderzoek
historische
tabakspijpen

Jaarboek 2017

Redactie:

Bert van der Lingen
Ewout Korpershoek

JAARBOEK 2017

PKN

Stichting voor onderzoek historische tabakspijpen
Jaarboek 2017

Redactie: Bert van der Lingen en Ewout Korpershoek

- Uitgave:* Stichting PKN, Leiden
www.tabakspijp.nl
info@tabakspijp.nl
- Redactie:* Bert van der Lingen
- English summaries:* Bert van der Lingen en Kath Adams (correcties)
- Lay-out:* Ewout Korpershoek en Arjan de Haan, DDG 's-Graveland
- Druk:* DPN Weurt
- Voorzijde omslag:* Pijp met carotte en naakte vrouw met tekst: 'Pipe Gambier' en 'Tabac de Paris'. Gambier, Givet.
Collectie en foto Arthur van Esveld.
- Achterzijde omslag:* Tegeltabelau met handelsmerk en producten van C. De Rijk & Zoon. Gouda, Ivora, 1920-1926.
Collectie en foto Arjan de Haan.

ISBN: 978-90-801138-8-6

© PKN. Overname van artikelen of illustraties is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie. Auteurs zijn verantwoordelijk voor hun bijdragen.

Inhoud

Voorwoord	7
Opmerkelijke vondsten uit de 17de eeuw. Een gedraaide pijp, een steelfragment van een presentatiepijp en een vroege pijp met naamstempel Bert van der Lingen	9
Kleipijpen uit Friesland (2) Ewout Korpershoek	19
O Belgen! Wanneer gij Jantje Klaas zijn pijpje ziet rooken. Klei- en porseleinen pijpen van het Kamp bij Oirschot (gemeente Oirschot), 1832-1834 Jos Bazelmans, Michiel Purmer, Jan-Willem de Kort en Antoon Verspaandonk	41
Tabakspijpen uit een 17de eeus Vlaams vondstcomplex Jan van Oostveen	73
Kleipijpen uit een beerput aan de Groenendaal en uit de voormalige stadsgracht te Woerden, 1590-1870 Bert van der Lingen	81
Rajmond Théodore Comhaire een Belgische militair in Zeist, 1918 Bert van der Lingen	97
Het ging niet vanzelf. Over ontwerp en innovatie in de Nederlandse pijpenfabrieken in de 2e helft van de 20e eeuw, met nadruk op de laatste jaren van de Zenith Ruud Stam	103
Vrouwelijk naakt van Gambier Arthur van Esveld	113
Carottepijpen van Gambier Arthur van Esveld	119
Parijs, de thuisbasis van Gambier Arthur van Esveld	125
Nieuwe vondsten van pijpen uit de Gebrüder Ziegler catalogus Ron de Haan	141
Twaalf bladzijden uit een handelscatalogus van de Gebrüder Ziegler uit circa 1825 Ron de Haan	149
Bodemvondsten van pijpen uit Mali Piet Smiesing	171
Een Bamiléké pijp met drie ramskoppen uit Kameroen Ruud Stam	179
Aanvulling op ‘Miniatuur pijpenrekjes van aardewerk uit de 20e eeuw’ en de mini-atuurpijpjes van Verwoerd Ruud Stam	183
De pijprokerstoel en een zeldzame 19de eeuwse pijprokerstoel in chinoiserie-stijl Ron de Haan	193
De firma C. de Rijk & Zoon, groothandel in rokersbenodigdheden te Amsterdam Bert van der Lingen	201
Snuiftabak, ‘het voedsel der neuzen’ Louis Bracco Gartner	221
English summaries	231

Snuiftabak, ‘het voedsel der neuzen’

Louis Bracco Gartner

Op een van de Delftsblauwe tabakspotten in het Tabakshistorisch Museum Delft staat de tekst ‘neuskost’ (afb. 1), voor de insiders begrijpelijke taal, maar voor de argeloze museumbezoeker is het een doordenkertje.

Binnen Europa was snuiftabak de eerste vorm van tabaksgebruik. In Colombia zijn pijpen gevonden van rond 2000 voor Christus en we kennen allemaal het verhaal van Columbus die op zijn eerste ontdekkingsreis naar Midden-Amerika als eerste Europeaan met de tabak in aanraking kwam.¹ Jean Nicot (afb. 2), in 1559-1561 de Franse gezant in Lissabon, introduceerde het

gebruik van snuiftabak als geneesmiddel tegen migraine aan het Franse hof. Dit bleek verhelderend te werken bij Catharina de Medici (1519-1589) (afb. 2).² Zij was koningin van Frankrijk van 1547-1559.

Via het Franse hof werd het snuiven populair in de omringende landen. Het waren de groten aan het Franse hof van Lodewijk XIV en diens dochters die de mode van het snuiven in Noord-Europa introduceerden.³ Vooral in Frankrijk, Engeland, Schotland en Italië nam het gebruik van snuiftabak daarna een hoge vlucht. In Engeland waar Charles II, na zijn terugkeer uit ballingschap in 1660, een sterk op Frans voorbeeld geïnspireerde hofhouding instelde, nam het gebruik van snuiftabak voornamelijk in de thuissituatie in de hogere kringen sterk toe, terwijl in kroegen nog veelal werd geroookt.⁴ Ook de grote pestepidemie van 1665 in Engeland droeg daar volgens Fairholt aan bij.⁵ In Schotland veranderde de situatie na circa 1720 dramatisch en werd de pijp nagenoeg geheel verdrongen door de snuiftabak, ook bij de lagere klassen. Dit is in Europa uitzonderlijk omdat in andere Europese landen vooral de beter gesitueerden zich aan de consumptie van de dure snuiftabak overgaven.⁶ In Italië nam het gebruik van snuif-

Afb. 1. Delftsblauwe snuiftabakspot. Collectie en foto Tabakshistorisch Museum Delft.

Afb. 2. Jean Nicot. Bron: Wikipedia.

Afb. 3. Catharina de Medici. Bron: Wikipedia.

tabak zo toe dat het, het roken in de hogere kringen sterk verdrong. Roken was daar alleen nog voor de gewone man en de boeren.⁷ In Duitsland speelde onder Frederik I van Pruisen en zijn opvolger Friederich Wilhelm I het roken aan het hof een grote rol. Het Tabakscollegium dat zij instelden, als plaats van ontmoeting en overleg van hooggeplaatsten bij het landsbestuur en vooraanstaande personen uit kunst en wetenschap, is tot op de dag van vandaag beroemd.⁸

In Duitsland kwam het gebruik van snuiftabak pas echt in de mode toen door Frederik de Grote in 1740 het Tabakscollegium werd afgeschaft. De Duitse adel en de hogere kringen schakelden toen snel over op het gebruik van snuif. Dat de mode van de snuiftabak in Duitsland pas veel later ontstond dan in andere landen wordt ook gedocumenteerd door het feit dat pas in 1733 de eerste snuiftabak fabriek van Duitsland in Offenbach aan de Main werd opgericht.⁹

De Spanjaarden waren verguld wanneer zij fijne snuiftabak als oorlogsbuit konden verwerven. De matrozen verdeelden de buit en verkochten deze in de verschillende havenplaatsen. Bij de verspreiding van de verschillende rookgewoonten zien we dat het zeelieden, soldaten en studenten waren die het snuiven, pijproken, en het roken van sigaren en sigaretten in West- en Oost-Europa verspreidden en populair maakten. Het roken van tabak liet in Europa nog even op zich wachten tot het eind van de 16e eeuw. Dat had onder andere te maken met het feit dat in eerste instantie de tabaksoort *Nicotiana rustica* uit Brazilië werd ingevoerd. Deze viooltjes- of boerentabak was veel minder geschikt om te roken dan de latere *Nicotiana tabacum* (Virginia-tabak) of de *Nicotiana macrophylla* (Maryland-tabak).¹⁰

De snuiftabak werd al snel populair bij alle rangen en standen, bij mannen en vrouwen en zelfs kinderen namen een snuifje. De Spanjaarden brachten de gewoonte naar Napels en kort daarna werd ook in Rome de snuiftabak populair. Ook bij de geestelijken, want paus Urbanus VIII vaardigde een bul uit in 1624 waarbij hij iedereen

Afb. 4. Snuifdoos met portret van Napoleon. Collectie Walter Vanden Bulcke.

Afb. 5. Snuifdoos met afbeelding van Keizer Joseph I. Uit: Yuasa 2009, p. 60.

Afb. 6. Snuifdoos met deksel van ivoor. Uit: Cremer 2012 afb. 84 en pag. 225.

in de kerkelijke ban deed die in de kerk snoof. In 1650 was het Paus Innocentius X die het snuiven van tabak verbood, speciaal voor de St. Pieterskerk. De latere paus Benedictus XIII (1724-1730), zelf een verwoed snuiver, trok alle vorige beperkingen weer in.¹¹

De meest bekende en wellicht beruchtste snuiver was Napoleon Bonaparte. Hij wist een gigantische collectie snuifdozen aan te leggen. Volgens zeggen omdat hij, wanneer iemand hem zijn snuifdoos aanbod voor een snuifje, hij deze meteen in zijn zak liet verdwijnen, en weinig mensen waagden het deze terug te vragen. Zijn voorkeur ging uit naar met viooltjes geparfumeerde snuif. De nodige anekdotes rond hem doen de ronde. In een veldslag van generaal Van Grosten tegen Napoleon was het de generaal die aan de naast hem staande officier om een snuifje vroeg. Op dat moment werd deze officier door een kogel geraakt waarop de generaal tegen een of-

ficier aan zijn linkerzijde zei: ‘nu bent gij degene die mij een snuifje moet aanbieden’.¹² Tijdens de slag bij Waterloo liep een marketentster terneergeslagen rond in het bivak van de keizer. Toen een officier naar de oorzaak vroeg zei zij: ‘Ach, al in drie dagen heb ik geen goede prise (snuif) gehad’. Toen Napoleon dit hoorde vulde hij haar snuifdoos uit zijn eigen voorraad. Ook een Hollandse burgemeester wordt genoemd. Op een van Napoleons reizen door de Nederlanden had de burgemeester een triomfboog laten aanbrengen met onder andere de inscriptie: ‘Il n’a pas fait une sottise, en epousant Marie-Louise’ (hij heeft er niet dom aan gedaan Marie-Louise te huwen). Napoleon liet de man bij zich roepen en gaf hem als beloning een snuifdoos die met diamanten bezet was en zei: ‘Quand vous y prenez une prise, rappelez-vous Marie-Louise’ (wanneer u er een snuifje uit neemt, denkt u dan aan Marie-Louise).¹³

Afb. 7. Snuifdoos met afbeelding van Napoleon. Collectie Walter Vanden Bulcke.

De snuifdoos was in de hogere kringen het relatiegeschenk bij uitstek en daarom was de ene snuifdoos nog kostbaarder dan de andere. Agaat, marmer, ivoor, schildpad, zilver en goud, het kon niet op (afb. 5, 6). Ingelegd met diamanten en andere edelstenen en natuurlijk de mooie tabatières van Meisner porselein niet te vergeten. Vele andere ambachten profiteerden van de populaire snuif. Miniatuurkarotten werden verkocht zodat men zelf met een rasp verse snuif kon produceren. Vooral de uit palmhout gesneden raspen waren mooi versierd met aan fabels ontleende motieven of Bijbelse voorstellingen. Dergelijke raspen werden veel in Duitsland gemaakt (afb. 8). Bekend en kostbaar waren de snuifraspen van ivoor met als voornaamste productiecentrum Dieppe. Nancy was een andere productieplaats en in Limoges kwamen geëmailleerde snuifraspen voor, voorzien van de namen van de kunstenaars Laudin en Nouailhier.¹⁴

Een volgende anekdote – en weer speelt Napoleon een rol – bevestigt de populariteit van het snuiven. Tijdens het Wener Congres (1814-1815) waar, na de ineenstorting van het Napoleontische keizerrijk, de staatkundige verhoudingen in Europa opnieuw vastgesteld moesten worden, werd de Franse vertegenwoordiger Talleyrand door de andere staatslieden in het nauw gedreven. Zich geen raad wetend pakte hij een bijzonder kostbare snuifdoos die hij van Napoleon gekregen had, en liet deze van hand tot hand gaan. Al snuivend veranderde de sfeer ten goede waardoor de bestaande grenzen voor Frankrijk behouden bleven. De belangrijke rol van het grote Frankrijk zal echter in werkelijkheid wel de doorslag gegeven hebben.¹⁵

In Duitsland beklagde Prinses Elisabeth Charlotte von der Pfalz (1618-1680) zich in een brief aan haar landgenoten dat de adel aan het Franse hof met smerige neuzen rondliep. Het schijnen de Hugenoten geweest te zijn die het snuiven ook in Duitsland populair gemaakt hebben en Beieren is het deel van Europa waar nog steeds het meest gesnoven wordt. Hier staat ook nog de grootste snuiffabriek van Europa, namelijk die van Pöschl in Geisenhausen. Ook Groot-Brittannië kent een lange en grote snuiftraditie en in de Tweede Wereldoorlog werd tijdens de lange vluchten veel door de RAF-piloten gesnoven omdat het roken uiteraard verboden was.¹⁶

Ook in ons land was het snuiven populair en onze Hollandse handelsgeest zorgde voor een grote export naar alle westerse en zuidelijke landen van Europa. De Amersfoortse snuiftabak was wereldberoemd om zijn goede kwaliteit en aroma. Het 'edelst kruyd' of 'neusbanket' was niet alleen een genotsmiddel, maar onze voorvaderen meenden dat het ook hielp tegen hoofd-, tand- en kiespijn, zorg, kommer en verdriet en dat het ook de hersenen reinigde. Toch werd het snuiven

vooral beoefend door mensen die ook pijp rookten. Rond 1750 was het vooral populair bij de oude regentenelite waar de snuiftabak het roken grotendeels verdrongen had. Bij de veelal armere Orangisten kwam het gebruik van snuiftabak echter nauwelijks voor.

Dat naast snuiven ook pruimen veel gedaan werd op plaatsen waar gevaar voor brand aanwezig was, is algemeen bekend. In de houten huizen, rond de boerderij, en tevens in gestichten werd veel gesnoven in plaats van het roken van een pijp. Ook in de mijnen kwam het snuiven en pruimen van tabak veel voor.

Hoe maakt men eigenlijk snuiftabak?

Men kende twee soorten snuif, de stelensnuif en de snuif die van karotten gemaakt werd. De stelensnuif ontstond doordat de nerf (steel) van het tabaksblad gplet werd en dan fijngesneden en vermalen werd. Deze goedkope manier van snuiftabak produceren wordt allang niet meer toegepast omdat de karottensnuif verreweg de voorkeur heeft. Een karot is een langwerpige rol tabak van ongeveer 60 cm lang en 10 cm breed met een doorsnede van 10-12 cm, die aan de beide uiteinden enigszins taps toeloopt (foto 10). De Nederlandse tabak, die wat zwaarder en vettiger is en meer body heeft, is in combinatie met de Amerikaanse Virginia- en Kentuckytabak ideaal om tot snuiftabak verwerkt te worden.

Afb. 10. Karot. Foto Snuiftabak en Specerijenmolens, Rotterdam.

Afb. 11. Karottentrekkers. Foto Snuiftabak en Specerijenmolens, Rotterdam.

Afb. 8. Palmhouten snuifrasp. Uit: Veilingcatalogus Piasa, 2009.

Afb. 9. Snuifrasp van ivoor, Dieppe. Uit: Veilingcatalogus Piasa, 2009.

Het aantal verschillende recepten voor het sausen van de snuiftabak is groot en er is veel geheimzinnigheid en geheimhouding rond de samenstelling ervan. Het basis ingrediënt is in ieder geval water, waaraan potas en keukenzout zijn toegevoegd om het gisten tegen te gaan. Aan een hoeveelheid van bijvoorbeeld 23 liter water wordt tevens 5,7 liter oude Franse brandewijn, 2 kilo jeneverbessen en 2 kilo rozijnen toegevoegd. Andere ingrediënten kunnen zijn: gedroogde pruimen, fijngemaakte (Surinaamse) oranjeappels, witte en rode wijnsteen, salpeter, steenzout, salmiak, honing, amber, tamarinde, laurier, venkel, krenten, pijpkaneeel, anijs, palmsuiker, citroensap, rum, arak, etc. De tabaksbladeren worden,

nadat zij gestript zijn, in een kuip met een variatie van eerdergenoemde ingrediënten gedompeld en blijven daar een aantal weken in liggen. Daarna worden de zogenaamde 'poppen' gevormd. Hiervoor worden doeken gebruikt van ongebleekt grof linnen die 60 cm lang zijn en 40 cm breed. In een vochtige doek wordt 2 ½ tot 4 kilo gesausde tabak gelegd zodanig dat de kleinste bladeren in het midden komen en de grootste dus aan de buitenkant. Nadat de doek dichtgevouwen is wordt deze met een touw zo stevig mogelijk omwonden wat 'poppentrekken' genoemd wordt. Op de 'karottentafel' staan houten pennen, cilinders, waaraan het uiteinde van het touw vastzit. De 'karottentrekkers' gebruiken

Afb. 12. Het stampen van snuiftabak in kuipen. Foto Snuiftabak en Specerijenmolens, Rotterdam.

hun gewicht om het touw zo strak mogelijk rond de linnen doek te winden. De karotten blijven zo ruim een week liggen en worden regelmatig gekeerd waarna ze in kisten of vaten verder moeten rijpen. Het dikke touw wordt verwijderd en vervangen door een dunner touw. Wanneer de karotten op een niet al te droge plaats bewaard worden om na te fermenteren zijn deze na 6 tot 7 jaar op hun best en blijven dan tot 10 tot 15 jaar nog goed. Hoe langer de karot bewaard wordt hoe duurder de snuif is vanwege renteverlies, opslag en toezicht. In Nederland werden ook veel 'endouilles' gebruikt. Een karot die geheel cilindervormig is en dus over de gehele lengte even dik is. Ze zijn rond de 50 cm lang en hebben een doorsnede van 8 tot 10 cm.¹⁷

Nadat de karot of endouille zijn optimale kwaliteit bereikt heeft kan deze gemalen, gesneden, gestampt of geraspt worden en daarna gezeefd. Daarna kan de snuiftabak nog verder behandeld worden. Bekend is dat de beroemde Amersfoortse snuiftabak eerst nog naar Italië vervoerd werd om van welriekende oliën zoals rozenolie, bergamotolie, jasmijnolie en andere smakelijke zaken te worden voorzien. Ook om deze recepten hing een waas van geheimzinnigheid en werden dan ook angstvallig geheim gehouden. Daarna volgde terugzending naar de Nederlanden. De als 'Bon Tabac Hollande' bekendstaande snuif van een gele of zwarte snuifkleur was tevens voorzien van nagelolie en andere parfums. Soms gebeurde dit melangeren ook wel door de tabaksverkoper of fabrikant.¹⁸

De snuiftabak werd bewaard in Delftsblauwe potten die van de beste vooraanstaande ateliers kwamen, zoals 'De Vergulde Blompot', 'De drye Clocken', 'De Porceleyne Lampetkan' en 'De Klauw'. In mooie sierletters waren de namen van herkomst geschilderd zoals: 'St. Omer', 'Duinkerken' en 'St. Vincent'. Op deze snuifpotten stond soms ook de soort tabak zoals 'Portorico', 'Varinas' of 'Tonga'. De laatste is een naam die veel voorkomt en

Afb. 13. Delftsblauwe tabakspot voor 'Romano' snuiftabak. Uit: Rauchzeichen 1999, p. 97, afb. 396.

staat voor Spaanse snuif met als basis Havannatabak, vermengd met de fijnste rode okeraarde. Uiteraard waren er de heerlijke en geurige Franse snuiftabakken zoals Rappé de France, Robillard, Gout de Paris en Tabac de Prince de Marocco.¹⁹ Ook werd de kostbare snuiftabak in glazen potten of genummerde houten vaatjes verpakt, bekleed met theelood en voorzien van een binnendeksel. Naast het binnendeksel zorgde een klein beetje pekels ervoor dat de snuif minder snel uitdroogde.

Dat het gebruik van snuiftabak belangrijk was blijkt ook uit een inventarisatie van een Delftse karottenfabriek die aan de Koornmarkt stond. Toen de eigenaar Adriaan van Loon in 1833 overleed is een boedelinventaris opgemaakt waarin maar liefst 49.599 karotten werden genoemd.²⁰

Hoe is het nu met de snuiftabak?

Degenen die door Zuid-Duitsland rijden en benzine tanken op weg naar hun wintersportbestemming of zomervakantie zullen bij ieder tankstation in Beieren een groot assortiment snuiftabak aantreffen van vooral de grootste fabrikant ter wereld die in Duitsland gevestigd is, de Alois Pöschl Tabaksfabrieken in Geisenhausen.

Taxatie van de aanwezige goederen in de karottenfabriek van Adriaan van Loon in Delft, 1833.

<i>Goederen:</i>	<i>guldens</i>
<i>twalf vaten Virginie tabak wegend 7830 pond</i>	<i>2,392</i>
<i>een vat Marijland tabak wegend 326 pond</i>	<i>171</i>
<i>drie vaten Marijland tabak wegend 967 pond</i>	<i>483</i>
<i>een partij tabak voor het fabriceren van Mopskarotten, wegend 823 pond</i>	<i>1,362</i>
<i>een partij tabak voor Sint Vincent karotten, wegend 1675 pond (16 cts ½ pond)</i>	<i>540</i>
<i>een partij tabaksstelen van 495 pond (3 gld per 100 ½ ponden [= 25 kg])</i>	<i>29</i>
<i>17.924 stuks dubbelde mopskarotten, wegend 37.156 pond</i>	<i>17,480</i>
<i>4.650 stuks mopskarotten wegend 9.550 pond (23 gld per 100 ½ ponden)</i>	<i>4,305</i>
<i>15.739 stuks Sint Vincent karotten 1e soort wegend 33.551 pond</i>	<i>13,153</i>
<i>2.340 stuks Sint Vincent karotten 1e soort (nog in bewerking) 5.123 pond (gewaardeerd op 20 gld per 100 ½ ponden)</i>	<i>1,908</i>
<i>4.454 stuks Sint Vincent karotten 2e soort wegend 9.769 pond</i>	<i>2,843</i>
<i>3.873 stuks Sint Omer karotten, wegend 8.033 pond</i>	<i>3,149</i>
<i>619 karotten genaamd Brokkeling, wegend 1.276 pond</i>	<i>350</i>
<i>80 stuks fusten à 3 gld stuk</i>	<i>240</i>
<i>28 stuks fusten à 1,20 gld stuk</i>	<i>33</i>
<i>62 stuks fusten à 60 cts.</i>	<i>37</i>
<i>voorts: 17 fusten, 75 bossen hoepels, 800 duigen, 50 matten, 4000 lijnen, 4.000 doeken (160 gld), een kuip, een bak, ijzeren balans met schalen, een zeef.</i>	
<i>2 paktafels, werkbanken, schalen en balansen (15 gld), 2 rolwagens, 2 paar schalen met ijzeren balansen (60 gld), een kerf bank en een koffijtrommel (80 gld).</i>	
<i>Verder nog andere aanwezige materialen en gereedschappen die hier niet zijn overgenomen.</i>	<i>240</i>
<i>Totaal:</i>	<i>48,715</i>

Tabel 1. Taxatie van de aanwezige goederen in de karottenfabriek van Adriaan van Loon in Delft, 1833.

In Beieren kent men nog snuifclubs waar vooral mannen bij elkaar komen om tabak te snuiven onder het genot van een plaatselijk gebrouwen bier. Op mijn vaste vakantieadres in de buurt van Bamberg is het mij meermalen overkomen dat ik zittend aan de maaltijd buiten aan de 'biertisch' door mijn Duitse buurman een snuifje krijg aangeboden. Groot is dan bij hem de verbazing als ik op mijn beurt hem een snuifje aanbied geproduceerd door de Rotterdamse Snuif- en Specerijenmolens. Deze twee snuiftabak- en specerijenmolens, De Ster en De Lelie, zijn gevestigd aan de Kralingse Zoom in Rotterdam. In 2016 produceerden zij nog 135,1 kg snuiftabak verdeeld over 31 soorten met export naar verschillende landen, waarbij Duitsland en daarna de Verenigde Staten de grootste afnemers waren.

De nieuwe regelgeving in de Tabaks- en rookwarenwet²¹ maakt het de Stichting Kralingse Snuif en Specerijen Compagnie De Ster en De Lelie onmogelijk hun activiteiten voort te zetten. Als zeer kleine producent van snuiftabak dat geheel uitgevoerd wordt door vrijwilligers, ziet men er, vanwege de nieuwe wetgeving en de daarbij behorende kosten die gemaakt moeten worden voor het produceren van snuiftabak, geen mogelijkheden om hun activiteiten voort te zetten. Iedere soort tabak die men gebruikt moet namelijk gekeurd worden

op onder andere het nicotinegehalte.

Er worden verschillende soorten tabak gebruikt en omdat bij een nieuwe oogst de samenstelling weer anders is, moeten de kosten voor de keuring keer op keer gemaakt worden.²²

Na jarenlange strijd heeft de Stichting Rotterdamse Specerijen- en Snuifmolens de erkenning gekregen dat het ambacht van snuifreder op de nationale inventaris van immaterieel erfgoed geplaatst is. En even later blijkt dat het door de nieuwe regelgeving onmogelijk is geworden het ambacht uit te oefenen, omdat de verkoop van snuiftabak op kleine schaal commercieel niet meer haalbaar is.

Daarmee gaat op termijn veel kennis verloren en zullen de molens nog maar beperkt in bedrijf zijn voor het malen van diverse specerijen. Iets wat de tabaksbranche aan het hart moet gaan.

Noten:

- 1 Corti, 1930, p. 33-35.
- 2 Bulthuis, 1992.
- 3 Fairholt, 1876, p. 243.
- 4 Gallagher, 2015, p. 109.
- 5 Fairholt, 1876, p. 252. Corti, 1930, p. 206 e.v. daarentegen koppelt de introductie van het snuiven in Engeland niet aan de pestepidemie, maar aan de periode van de restauratie van de monarchie onder Karel II, toen vele edelen uit Frankrijk terug kwamen en de snuiftabak introduceerden.
- 6 Gallagher, 2015, p. 109, 110.
- 7 Corti, 1930, p. 205, e.v.
- 8 Corti, 1930, p. 207 - 214.
- 9 Cremer, 2014, p. 227.
- 10 Van Proosdij 1965, p. 38.
- 11 Van Proosdij 1965, p. 38.
- 12 Van Proosdij 1965, p. 38.
- 13 Tabaksdetailhandel 1951, no. 95, p. 4.
- 14 Brongers 1978, p. 108.
- 15 Van Proosdij 1965, p. 39.
- 16 De Tabaksdetailhandel 1957, no. 167, p. 6.
- 17 Officiële Vakopleiding voor de Tabaksdetailhandel, z.jr., p. 254-259.
- 18 Officiële Vakopleiding voor de Tabaksdetail handel z.j., p. 254-259.
- 19 Brongers 1978, p. 104.
- 20 Gemeente Archief Delft, ONA 3769, Notaris W. van der Velden, akte 39, folio 106vs-109, 10-04-1833 en akte 98, folio 248vs-249, 11-07-1833.
- 21 Zie: https://nl.wikipedia.org/wiki/Tabaks-_en_rookwarenwet. (De Tabaks- en rookwarenwet was tot 20 mei 2016 de Tabakswet).
- 22 De totale kosten van deze keuringen komen op €425,00.

Literatuur:

- Brongers, G.A. 1978. *Van gowenaar tot bruyère pijp*. W. Gaade b.v., Amerongen.
- Bulthuis, P., 1992. *500 jaar Tabakscultuur. De rijke geschiedenis van het roken*. BZZTôH, Amsterdam.
- Corti, E. C., 1930. *Die trockene Trunkheit. Ursprung Kampf und Triumph des Rauchens*. Leipzig.
- Cremer, W., 2014. *Tabakhistorische Objekte Band 2. Antike Tabakiana (außer Pfeifen)*. Köln.
- Fairholt, F. W., 1876. *Tobacco: Its History and Associations*. London
- Gallagher, D., 2015. 'Snuff is enough: Tobacco consumption in eighteenth-century Scotland'. *Journal of the Académie Internationale de la Pipe* 8, p. 109-114.
- Officiële vakopleiding voor de Tabaksdetailhandel*. Stichting Vakexamens Kleinhandel Tabak, 's-Gravenhage.
- Proosdij, G. van, 1965. *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde*. Januari, nr. 109.
- De Tabaksdetailhandel*, juli 1950 en september 1952.
- Rauchzeichen. *Catalogus Tabakhistorische Graphiken und Objecte aus der Sammlung Britisch American Tobacco, Bayreuth*. Bayreuth, 1999.
- Veilingcatalogus Piasa*, Collection Musée de la Seita: Tabacologie, 18 Septembre 2009.
- Yuasa, Yoshiko (red.), 2009. 'Cafes, Tobacco and Viennese Culture'. *Catalogue of the exhibition in the Tobacco & Salt Museum Tokyo* September 12 - November 3, 2009. Tobacco & Salt Museum, Tokyo.

English summaries

Snuftabak, 'het voedsel der neuzen' / Snuff tobacco - 'food for the nose'

Louis Bracco Gartner

This paper covers a short history of the introduction and use of snuff. From the second half of the 17th century the taking of snuff in Europe increased among those in higher circles. In Scotland, after circa 1720, the use of pipes was almost completely displaced by snuff tobacco. In The Netherlands, snuff also saw a rise in popularity though many consumers continued to smoke pipes. The production process of snuff is also mentioned in this paper.

